

UOT: 631.16

KƏND TƏSƏRRÜFATININ MİLLİ İQTİSADİYYATIN İNKİŞAFINDA
YERİ VƏ ROLU

A. N. CAVADOV

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti

Məqalədə kənd təsərrüfatı milli iqtisadiyyatın mühüm sahəsi kimi xarakterizə edilir, digər sahələrdən fərqli xüsusiyyətləri göstərilir, ərzaq təhlükəsizliyinin təminatında rolu və digər məsələlər əks olunur.

Açar sözlər: kənd təsərrüfatı, aqrar-sənaye kompleksi, ümumi daxili məhsul, ərzaq təhlükəsizliyi, torpaq, su, sfera.

Kənd təsərrüfatı Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatında çox mühüm yer tutur. Kənd təsərrüfatı əhalinin ərzaq məhsullarına artmaqda olan, sənayenin isə xammala olan tələbatının ödənilməsində müstəsna rol oynayır və cəmiyyətin digər ehtiyaclarını ödəyir. Əhalinin xalq istehlakı mallarına tələbatının demək olar ki, 75%-i kənd təsərrüfatının hesabına ödənilir. 2014-cü il ərzində ölkədə 59,0 milyard manatlıq və ya əvvəlki illə müqayisədə 2,8 % çox ümumi daxili məhsul istehsal olunmuşdur. (1)

ÜDM-un hər nəfərə düşən həcmi 6264,2 manat təşkil etmiş və 2013-cü ilə nisbətən 1,5 % artmışdır. 2014-cü ildə ÜDM-un 5,3 %-i kənd təsərrüfatı və meşə təsərrüfatının payına düşüb. Bir sözlə ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin qorunmasında, əhalinin sosial-iqtisadi tələbatının ödənilməsində kənd təsərrüfatı aparıcı rol oynayır. Cəmiyyət üzvlərinin həyat səviyyəsi və maddi rifahı xeyli dərəcədə kənd təsərrüfatının inkişafından asılıdır. Qidalanmanın quruluşu, həcmi, adambaşına düşən gəlir, əmtəə istehlakı və xidmət, sosial həyat şəraiti və s. məsələlər kənd təsərrüfatının vəziyyəti ilə bağlıdır.

Kənd təsərrüfatı traktor, kombayn, yük avtomobilləri, yanacaq-sürtkü materialları, mineral gübrələr kimi bir sıra maddi-texniki resursların əsas istehlakçısıdır.

Respublika əhalisinin təqribən yarısı kənd yerlərində yaşayır. 2014-cü ildə cəmi məşğul əhalinin (4602,9 min nəfər) 1691,7 min nəfəri kənd təsərrüfatında çalışmışdır. Orta hesabla 1 nəfər kənd təsərrüfatında çalışan işçi milli iqtisadiyyatın digər sahələrində 4-5 nəfərin işlə təmin olunmasına şərait yaratmış olur.

Kənd təsərrüfatı mənşəli məhsullara tələbat artdıqca onların istehsalı və emalı, saxlanması və daşınması, satış və s. ilə bağlı iqtisadiyyat sahələri şəbəkəsi genişlənir və təkmilləşir. Respublikada yeyinti sənaye məhsulları istehsalının (69-70 %-i) kənd təsərrüfatı məhsulları hesabına təmin edilir. Öz növbəsində kənd təsərrüfatında sənaye sahələrindən maşın və mexanizm, neft məhsulları, elektrik enerjisi, mineral gübrələr və s. almaqla istehsal prosesini daha

səmərəli təşkil edir və məhsul istehsalını artırır. Nəticədə əhalinin kənd təsərrüfatı məhsullarına və emal sənaye müəssisələrinin xammala olan tələbatının ödənilməsində iştirak edən müəyyən qrup iqtisadiyyat sahələri aqrar-sənaye kompleksi (ASK) formasında fəaliyyət göstərir. Ərzaq məhsulları və digər kənd təsərrüfatı mənşəli məhsullar istehsalında iştirak edən sənaye, kənd təsərrüfatı və digər iqtisadiyyat sahələri məhsulun istehsalının artırılması və onun istehlakçılara çatdırılması prosesində daha münasib formada əlaqələr yaratmağa çalışır. Buradan irəli gələn tələblər və mövcud imkanlar ASK-nın inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirir. ASK-da kənd təsərrüfatı əsas sahə kimi fəaliyyət göstərir.

Kənd təsərrüfatında da iqtisadiyyatın digər sahələrində olduğu kimi ümumi iqtisadi qanunlar fəaliyyət göstərir. Lakin, o qanunlar sahənin spesifik xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla özünü büruzə verir.

Kənd təsərrüfatının inkişafının başlıca fərqləndirici xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, burada əsas istehsal vasitəsi rolu torpağın üzərinə düşür. Qədim zamanlardan indiyədək bütün ictimai formasiyalarda torpaq və su kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı üçün başlıca amil hesab olunmuşdur. Başqa istehsal vasitələri ilə müqayisədə torpaq tükənən deyil, düzgün istifadə edildikdə özünün keyfiyyət parametrlərini daha da yaxşılaşdırır.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının təkrar istehsalında iqtisadi proseslər təbii proseslər ilə qarşılıqlı təsirdə olur. Ona görə də istehsal prosesində iqtisadi amillərlə yanaşı, təbii amillər də böyük əhəmiyyət kəsb edir. Kənd təsərrüfatında canlı orqanizmlər – bitki və heyvanlarda istehsal vasitəsi hesab edilir. Onlar özlərinin bioloji tələblərinə müvafiq olaraq torpaq, iqlim zonalarında yerləşdirilir. Bitkilər bioloji qanunlarla inkişaf edir. Nəticə etibarilə geniş təkrar istehsal iqtisadi prosesi canlı orqanizmin təbii inkişaf prosesi ilə bağlı olur. Bu və ya digər kənd təsərrüfatı məhsulunu istənilən ərazidə, cəmiyyətin tələbini ödəyəcək səviyyədə istehsal etmək həmişə mümkün

olmur. Bitki və heyvan növləri münasib zonalarda yetişdirilməklə yalnız müəyyən dövrlərdə məhsul verir. Məsələn, sitrus bitkiləri Azərbaycanın Lənkəran-Astara, pambiq əsasən Kür-Araz ovalığında becərilir. Kənd təsərrüfatının xüsusiyyətinin və bir sıra məhsulların istehsal müddətinin praktikada düzgün nəzərə alınmasının böyük əhəmiyyəti vardır. Son nəticə əsasən əslində tətbiq edilən resursların kəmiyyət və keyfiyyətindən deyil, istehsalın həyata keçirildiyi konkret şəraitdən asılı olur.

Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının ərazi yerləşdirilməsi həm istehsal olunmuş məhsulun, eləcə də maddi-texniki resursların böyük həcmdə daşınması ilə rabitəlidir.

Kənd təsərrüfatının başlıca xüsusiyyətlərindən biri budur ki, kənd təsərrüfatında istehsal olunan məhsul maddi istehsalın digər sahələrindən fərqli olaraq təkrar istehsal prosesində yenidən istehsal vasitəsi kimi iştirak edir. Məsələn, toxum, yem, buzovların əmizdirilməsi üçün nəzərdə tutulan süd və s. təsərrüfatın özündə istehsal edildikdən sonra özündə də istehsal məqsədləri üçün istehlak olunur və iqtisadiyyat miqyasında aralıq məhsul kimi uçota alınır.

Kənd təsərrüfatının xarakterik xüsusiyyətlərindən biri də istehsal dövrü ilə iş müddətinin uyğun gəlməməsidir. İş müddəti dedikdə istehsal prosesinin əmək fəaliyyətinin təsiri altında olduğu vaxt, istehsal dövrü ilə iş müddətini nəzərə almaqla məhsulun istehsal prosesində olduğu müddət başa düşülür. Kənd təsərrüfatında demək olar ki, istehsal dövrü iş müddətindən həmişə böyük olur.

Kənd təsərrüfatında əmək bölgüsü, eləcə də istehsalın ixtisaslaşması sənaye və iqtisadiyyatın digər sahələrində olduğundan fərqlənir. Torpaqdan, əmək və material ehtiyatlarından səmərəli istifadə etmək məqsədi ilə bitkiçilik sahəsi ilə heyvanlarlıq sahəsi arasında optimal uyuluğa (əlaqəyə), yardımçı istehsal və peşəkar inkişafına nail olunması məqsəd olmalıdır. İctimai əmək bölgüsünün təkmilləşdirilməsi zamanı konkret iqtisadi rayonların şəraiti və digər xüsusiyyətlər nəzərə alınmalıdır.

Kənd təsərrüfatının başlıca xüsusiyyətlərindən biri də texnikanın mövcudluğu və onlardan istifadə vəziyyəti ilə bağlıdır. Kənd təsərrüfatında texniki silahlanma sənaye sahələrində olduğundan fərqlidir. Burada ümumi enerji ehtiyatlarına (resurslarına) tələbat sənaye sahələrindəki tələbatdan çoxdur. Bununla bərabər kənd təsərrüfatının ərazi yerləşdirilməsi və istehsalın mövsümi xarakter daşınması müəssisələrin texnika və istehsal vasitələrinə tələbatının artırılmasını şərtləndirir.

Kənd təsərrüfatında bitkiçilik və heyvandarlıq sahələrində əmək prosesi sənayedə olduğundan fərqlidir. Burada işçi daimi iş yerinə malik olmur. Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı prosesində ilin müxtəlif vaxtlarından və bitkinin becərilmə xüsusiyyətlərindən asılı olaraq sahələrdə işləyənlər və mexaniza-

torlar müxtəlif işləri yerinə yetirirlər. Gün ərzində görülməli işlər də müxtəlif xarakterdə ola bilər.

Kənd təsərrüfatının sənaye sahələrindən qeyd olunan fərqli xüsusiyyətləri, kənd təsərrüfatının maddi-texniki bazasının formalaşdırılması zamanı istehsalın təşkili və idarə edilməsi, istehsal resurslarından istifadənin iqtisadi effektivliyinin müəyyən edilməsində nəzərə alınmalı və dərinlən təhlil edilməlidir.

Kənd təsərrüfatının istehsalının səmərəliliyi müasir şəraitdə əhəmiyyətli dərəcədə iqtisadiyyatın digər sahələrinin müvəffəq fəaliyyətindən asılıdır. Hər şeydən əvvəl bura kənd təsərrüfatını kənd təsərrüfatı texnikası və maşınları, yanacaq-sürtkü materialları, mineral gübrələr, tikinti materialları, nəqliyyat vasitələri və s. ilə təchiz edən sahələr aiddir.

Kənd təsərrüfatının inkişaf tempi və dinamikası xeyli dərəcədə onun üçün istehsal vasitələri istehsal edən sənaye sahələrinin istehsal səviyyəsi ilə müəyyənləşdirilir. Bundan başqa kənd təsərrüfatının inkişafı kənd təsərrüfatına xidmət-edici sahələrin səmərəli fəaliyyəti ilə üzvi surətdə bağlıdır. Bunlarla yanaşı kənd təsərrüfatının son məhsulundan bir sıra sənaye sahələri – yeyinti, yüngül sənaye sahələri toxuculuq sənaye sahələri və s. yararlanır. İqtisadiyyatda ixtisaslaşmanın dərinləşməsi öz növbəsində bu sahələr arasında daha sıx qarşılıqlı əlaqənin yaranmasına gətirib çıxardır.

Digər tərəfdən bu sahələr ilə kənd təsərrüfatı və iqtisadiyyatın başqa sahələri arasında qarşılıqlı məhsul mübadiləsi zəminində bir-birini tamamlayan, başa çatdıran kooperasiyalaşma prosesi gedir. Bu proses kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı, ilkin emalı, daşınması, saxlanılması və satılması ilə məşğul olan, habelə kənd təsərrüfatına istehsal xidməti göstərən sənaye sahələrinin məcmusu ilə tamamlanaraq vahid aqrar-sənaye kompleksi kimi fəaliyyət göstərir. Aqrar-sənaye kompleksi kənd təsərrüfatının inkişafı ilə bağlı onun istehsalına xidmət edən və onun məhsulunu istehlakçılara çatdıran kənd təsərrüfatı sahələrinin məcmusu kimi başa düşülür. Aqrar-sənaye kompleksinin başlıca vəzifəsi əhalinin ərzaq və xalq istehlakı mallarına tələbatını maksimum dərəcədə ödəməkdir.

Hazırda kənd təsərrüfatı istehsalı 90-dan artıq sahənin istehlakçısıdır, özü isə 80-dan artıq sahəni xammalla təmin edir. Bu ictimai əmək bölgüsünün geniş inkişafının sübutudur ki, nəticədə kənd təsərrüfatı xammalından emal olunan məhsulun miqdarı və keyfiyyəti, iqtisadiyyatın bir çox sahələrinin mütnasibliyi və tarazlığından asılı olur. Beləliklə, istehsalda və məhsulun istehlakçılara çatdırılmasında iştirak edən qarşılıqlı sahələrin qrupları və onlar arasında dayanıqlı (möhkəm) iqtisadi əlaqələr yaranır.

ASK-nı təşkil edən iqtisadiyyat sahələrinin əksəriyyəti kənd təsərrüfatının ətrafında qarşılıqlı istehsal-iqtisadi əlaqələrə girərək cəmlənir və öz fəaliyyətlərini bilavasitə kənd təsərrüfatının tələblərinə uyğun

formada qurmağa çalışır. Bu əlaqələr bir qayda olaraq birtərəfli deyil, qarşılıqlı və müəyyən nisbətdə olur. Kənd təsərrüfatı bu əlaqələrdə aparıcı sahə kimi ASK-nın bütün vəsilələrini özü ilə və bir-birləri ilə bağlayır. ASK-da müxtəlif istiqamətlərdə fəaliyyət göstərən, lakin dialektik vəhdət təşkil edən istehsal təmayüllü iqtisadiyyat sahələrinin müəyyən hissəsi kompleks əmələ gətirən sahələr kimi üç sferaya ayrılır. Həmin bölmələr arasında istehsal və sosial xarakterli xidmət sahələri infrastruktur adlanır.

ASK-nın tərkibi və onun sferalara bölünməsi barədə ümumi fikir birliyi yoxdur. Bunların arasında E.N.Krıtıx, V.P.Moxin, A.İ.Pançenko, V.A.Tixonov və başqalarının fikirləri maraq doğurur. ASK-nın tərkibinin detallandırılması əsasən fəaliyyət növlərinin ixtisaslaşmasının dərinləşdirilməsi, onların müstəqil çəhəyə çevrilməsi elmi biliklərin dərinləşməsi və genişlənməsi, ASK-nın formalaşma prosesinin daha dərinlən təhlil edilməsinə ehtiyacın olması ilə izah olunur. Məsələn, V.A.Tixonov və A.İ.Pançenko APK-nın beş sferasının qəbul edilməsini təklif edirlər, baxmayaraq ki, sferanın sahəvi tərkibi hər iki müəllifdə müxtəlifdir, zənnimcə üç sferanın qəbul edilməsi daha məqsədəuyğundur. Bizim ölkədə və inkişaf etmiş ölkələrdə də bu belə qəbul edilib. ASK-nın infrastruktur elementlərinin rolunun genişlənməsi ilə əlaqədar tədarük, məhsulun daşınması, saxlanması, məhsulun realizə olunması, kənd təsərrüfatının maddi-texniki xidmət kimi fəaliyyət növləri İ.F.Çernavskinin ASK-nın şərhində kompleksin dördüncü sferası kimi təklif olunur.

Dediyimiz kimi ASK-ya üç sfera daxildir. Birinci sfera kənd təsərrüfatını istehsal vasitələri ilə təmin edən, həmçinin istehsal-texniki xidmətlə məşğul olan sahələr daxil edilir. Traktor və kənd təsərrüfatı maşın-qayırması, yeyinti sənaye maşınqayırması, üzvi gübrə, bitkiləri mühafizə etmək üçün kimyəvi vasitələr istehsalı, mikrobioloji sənaye, kənd təsərrüfatı texnikasının təmiri, aqrosənaye kompleksində əsaslı tikinti bu sferaya daxildir.

ASK-nın birinci sferasına daxil olan sahələr istehsal prosesini resurslarla təmin etməli, kənd təsərrüfatının sənayeləşməsinə və emal sənayesində texniki tərəqqinin bazasını yaratmalı, kompleksin bütün vəsilələrinin normal fəaliyyətinə yardımçı olmalıdır.

Onların fəaliyyətindən kənd təsərrüfatı istehsalının və bütövlükdə son məhsulun ahəngdarlığı, davamlılığı və kütləviliyi asılıdır.

İkinci sferaya bilavasitə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı ilə məşğul olan müəssisə və təşkilatlar daxil edilir.

Üçüncü sferaya isə tədarükü, kənd təsərrüfatı məhsullarının emalını və onun istehlakçılara çatdırılmasını təmin edən müəssisə və sahələr aiddir. Bunlardan başqa bu sahəyə qismən kənd təsərrüfatı xammalını emal edən yüngül sənaye sahəsi, ərzaq

maliyyə ticarəti və ictimai iadə də daxildir. Üçüncü sferanın sahələri kənd təsərrüfatı xammalının ilkin sənaye emalına hazırlığı, onun tədarükü və saxlanması, həmçinin xammalın təkrar emalı və onun əhalinin istehlak etməsi üçün hazır vəziyyətə çatdırılmasını təmin edir.

Ölkəmizdə ilk öncə ASK varmı sualı meydana çıxır. Demək olar ki, respublikamızda ASK-nın birinci sferasına daxil edilən sahələr yox səviyyə-sindədir. Maddi-texniki resurslar idxal hesabına gətirilir və kənd təsərrüfatının tələbatını lazımi səviyyədə ödəmir. Bu səbəbdən də kənd təsərrüfatının intensiv yolla inkişaf edəcəyi şübhə altına düşmüş olur. Eləcə də əhalinin həyat səviyyəsi xeyli dərəcədə onun üçüncü sferasından asılıdır. Son zamanlar bu sferada da böhran vəziyyəti yaranmışdır. Belə ki, mövcud emal müəssisələrinin bir çoxu öz fəaliyyətini dayandırmış, mini müəssisələr yaradılmış, həmin müəssisələrdə istehsal edilən məhsullar isə əhalinin artmaqda olan tələbatını o qədər də ödəmir.

ASK-nın tərkibində əsas əlaqələndirici sahə kənd təsərrüfatıdır. O, nəinki ASK-da eləcə də kənd təsərrüfatında önəmli yer tutur. Kənd təsərrüfatı məhsulları əhalinin maddi rifahının ödənilməsinin əsas mənbəyidir. Kənd təsərrüfatı məhsulları başqa məhsul növləri ilə əvəzlənə və başqa sferalarda yaradıla bilməz. Kənd təsərrüfatında torpaq, bitki, heyvan, mikroorqanizm kimi spesifik istehsal vasitələrindən istifadə olunur. Burada təbii və iqtisadi təkrar istehsal prosesləri son dərəcə vəhdət təşkil edir.

Bu baxımdan ASK-nın birinci sferasının sahələrinin məhsulları kənd təsərrüfatının intensivləşdirilməsini gücləndirmək üçün münbit şərait yaratmalıdır. Öz növbəsində kənd təsərrüfatının maddi resurslara tələbatından ASK-nın istehsal vasitələri istehsalı, sahələrin inkişaf tempi və səviyyəsi asılı olur. Kənd təsərrüfatının xüsusi texnikaya, avtomatlaşdırma və kimyalaşdırma vasitələrinə, qarışıq yem və mikrobioloji sənayenin məhsullarına, heyvandarlıq sahələrində obyektlərin tikintisinə, məhsulun saxlanması və s. ehtiyac yüksəlir.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalının yüksəlməsi məhsulun tədarükü, saxlanması, nəqli, emalı, hazır məhsulun satışı üzrə sahələrin inkişafını tələb edir.

ASK-nı vahid, tam istehsal kimi səciyyələndirən zaman qeyd etmək lazımdır ki, kənd təsərrüfatı həmişə sənaye, tikinti, nəqliyyat, ticarət və iqtisadiyyatın digər sahələri ilə sıx əlaqədə olub. Buna baxmayaraq "aqrosənaye kompleksi" anlamı keçən əsrin 70-ci illərinin ortalarında meydana gəlib.

Aqrosənaye kompleksinin formalaşmasının əsasını aqrosənaye inteqrasiyası təşkil edir. Aqrosənaye inteqrasiyası ictimai əmək bölgüsünün dərinləşməsi və məhsuldar qüvvələrin inkişafı nəticəsində yaranır.

Istehsal potensialının əsas elementləri – istehsal fondları, torpaq və əmək ehtiyatlarıdır. Bunlar arasında

nisbət və onların inkişaf istiqamətləri ASK-nin ümumi inkişaf istiqamətini müəyyən edir.

ASK-nın bütün vəsilələri arasında tarazlıq yaratmaq vacib şərtidir. Bunun üçün ASK-nın istehsal vasitələrinə olan tələbatı ilə, kompleksin belə vasitələrlə təminatı arasında, ASK ilə iqtisadiyyatın digər kompleksləri arasında proporsiyaların təmin edilməsi vacibdir. Belə proporsiyalar ASK-nın son məhsul istehsalı ilə cəmiyyətin ona olan tələbatı arasında uyğunluğun yaranmasına imkan verir.

İstehsal fondları istehsal edən sahələr öz məhsullarını kənd təsərrüfatına və emal müəssisələrinə göndərir. Həmin sahələr kompleksin hər bir vəsilələrinin ehtiyacını ödəməklə bərabər aqrosənaye istehsalının mərhələlər üzrə nisbətinin optimallığını da təmin etməlidir. Əks halda ASK-nin inkişafında disproporsiya yarana bilər və bu hər şeydən əvvəl kənd təsərrüfatı məhsullarının nəqlində, saxlanmasında və istehlakçılara çatdırılmasında böyük itkilərlə müşahidə olunur.

ASK-nın istehsalının son nəticəsi bilavasitə təkcə kənd təsərrüfatının inkişaf səviyyəsindən deyil, həmçinin ona xidmət edən sahələrdən də asılıdır. Kənd təsərrüfatı istehsalı texniki təmindən, maddi-texniki təchizatın, zoobaytariyyə, aqrokimyəvi qulluq və digər xidmət sahələrindən xeyli dərəcədə asılıdır. Belə sahə və xidmətlər iqtisadiyyatda infrastruktur adlanır. İnfrastruktur dedikdə iqtisadi və sosial təkrar istehsala normal şəraiti təmin edən sahə və istehsal kompleksi başa düşülür. İnfrastruktura kənd təsərrüfatının intensivləşdirilməsi və onun effektivliyinin (faydalılığının) artırılmasının vacib amillərindən biri kimi çıxış edir.

İnfrastruktura daxil olan sahələr istehsal prosesinə eyni dərəcədə təsir gös-tərmir və geniş təkrar sistemində hər birinin öz yeri olur. Bu baxımdan infrastruktur sahələrinin təsnifatı öz prinsiplərinə görə praktiki əhəmiyyət daşıyır. İnfrastrukturların təsnifatı ictimai təkrar istehsal sistemində onun hər bir elementinin, eləcə də bütöv sahənin yerini müəyyənləşdirməyə imkan yaradır. O, sahələrarası əlaqələrin və əsas istehsal və xidmət sahələri arasında optimal mütənəsibliyin müəyyən edilməsinə kömək edir.

Aqrar-sənaye kompleksi infrastruktur elementlərini aşağıdakı dörd əlamətlərə görə təsnifatlaşdırmaq olar:

- istehsal prosesinə təsir dərəcəsinə görə;
- ərazi üzrə;
- sahəvi üzrə;
- funksional təyinatına görə.

İstehsal prosesinə təsir dərəcəsinə görə ASK infrastrukturunu iki qrupa bölürlər: istehsal və sosial.

Ərazi əlamətlərinə və istehsala xidmətə görə infrastruktur sahələri infrastrukturun iqtisadiyyat sahələrinə, regional sahələrinə, lokal və yaxud konkret müəssisəyə (istehsal sahələrinə) bölünür. Lokal və

yaxud istehsal infrastrukturu ayrı-ayrı müəssisələrin fəaliyyətini təmin edən elementlərdən ibarət olur.

Sahəvi əlamətlərə görə infrastruktur sahəsi sahələrarası və sahələrdaxili qruplara bölünür.

Funksional təyinatına görə ASK-nın infrastrukturu iki əsas sferaya bölünür: kənd təsərrüfatına bilavasitə xidmət göstərən; son məhsulun istehlakçıya çatdırılmasını təmin edən. Birinci sferaya maşın və avadanlıqlara texniki xidmət və təmini həyata keçirən müəssisə və sahələr, həmçinin nəqliyyat, meliorasiya, su təchizatı təşkilatları, aqronomiya, baytarlıq, informasiya (məlumat) xidməti, maddi-texniki təchizat və elektrifikasişdırma sistemi daxil edilir. İkinci sfera isə məhsulun tədarükü, nəqli və saxlanması təşkilatlarından ibarətdir.

ASK-nın təsərrüfat mexanizmi kənd təsərrüfatı ilə ASK-nın digər sahələri arasında mövcud istehsal münasibətlərinin nizamlanma forması və metodlarıdır. Burada idarəetmə, planlaşdırma və bazar münasibətləri, təsərrüfat hesabı və iqtisadi stimullaşdırma, əməyin ödənilməsi sistemlərinin təşkilati-iqtisadi, sosial-psixoloji və hüquqi təminatı nəzərdə tutulur. Təsərrüfat mexanizminin istehsal münasibətlərinin müəyyən təzahür forması olduğu nəzərə alınsa, onun təkmilləşdirilməsi dedikdə əslində məhsuldar qüvvələrin inkişafına münasib istehsal münasibətlərinin formalaşması və inkişafı başa düşülməlidir.

İstehsal infrastrukturunun tərkibinə o sahələr daxildir ki, onlar istehsal vasitələrinin normal fəaliyyətini və uzun müddət onların iş qabiliyyətinin qorunub saxlanmasını təmin etsin. İstehsal infrastrukturunun tərkibinə bilavasitə kənd təsərrüfatı istehsalına xidmət göstərən sahələr daxildir: istehsal təyinatlı nəqliyyat, təmir emalatxanaları, anbar və soyuducu təsərrüfatı, kommunikasiya sistemi, poçt və teleqraf rabitəsi, elektroenerji ötürücü xətlər, texniki xidmət stansiyaları, elmi-istehsalat laboratoriyaları, hesablama mərkəzləri. Bundan başqa bura bitkiləri mühafizə xidməti, aqrotexniki, baytarlıq, süni mayalama, texniki təmir, hüquq və s. xidmətlər də daxildir.

İstehsal infrastrukturalarının iqtisadi səmərəliliyinin əsas göstəricisi infrastruktur obyektlərinin xidmət və bölmələrinə qoyulan xərcin özünü doğrultması ilə ölçülür. O, aşağıdakı düsturla ifadə olunur.

$$\bar{O} = \frac{M_{\text{son}}}{X_{\text{mat}}}$$

\bar{O} – istehsal infrastrukturuna qoyulan xərcin özünü ödəməsi;

M_{son} – kənd təsərrüfatının son məhsulunun dəyəri, man.;

X_{mat} – istehsal infrastrukturunun yaranmasına qoyulmuş material xərcləri.

Hesablamalar göstərir ki, kənd təsərrüfatında istehsal infrastrukturuna obyektlərinə çəkilmiş xərclər 4-6 il ərzində özünü doğruldur.

Sosial infrastruktur prosesində insanların effektiv fəaliyyət göstərmələrinə zəruri şərait yaratmağa yönəlmiş cəmiyyətin məhsuldar qüvvələrinin bir hissəsi (qismi) təmsil olunur. Sosial infrastruktur sahəsi son məhsulun yaranmasında müstəqim (bilavasitə) iştirakçı olmur, o istehsal prosesinin normal gedişatına zəmin yaradır.

Müasir şəraitdə ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsi elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətlərinin tətbiqi, iqtisadiyyatın strukturunun yenidən qurulması, əmək təşkili və onun stimullaşdırılmasının səmərəli formaları əsasında istehsalın intensivləşdirilməsi, ölkədə sosial ədalət prinsiplərinin bərqərar edilməsi, demokratiyanın dərinləşdirilməsi, istehsal münasibətlərinin, ümumiyyətlə təsərrüfat mexanizminin təkmilləşdirilməsi kimi nəzərdə tutulur.

İqtisadi ədəbiyyatda təsərrüfat mexanizmi ilə yanaşı iqtisadi mexanizm məfhumu da işlədilir. Bu anlayışları eyniləşdirmək düzgün olmazdı. İqtisadi mexanizmə təsərrüfat mexanizminin tərkib hissəsi kimi baxmaq lazımdır. İqtisadi mexanizm istehsal prosesində iqtisadi vasitələrin köməyi ilə ASK müəssisələrinin, təşkilatlarının, əmək kollektivlərinin və ayrı-ayrı işçilərin bir-biri ilə və dövlət ilə qarşılıqlı iqtisadi münasibət formalarının məcmusudur.

Məlum olduğu kimi keçmiş SSRİ-də və o cümlədən respublikamızda təşəkkül tapmış təsərrüfat mexanizmi özünü doğrultmadı. Zorakı kolxoz quruluşu, əslində kənd təsərrüfatının demək olar ki, tamamilə dövlətləşdirilməsi bütün cidd-cəhdlərə baxmayaraq kənd təsərrüfatını qabaqcıl ölkələr sırasına çıxarda bilməzdi. Müxtəlif qərarlar, əməyin müterəqqi forma və metodlarının tətbiqi stimullaşdırıcı təkliflər, kənd təsərrüfatının maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, istehsalın sənaye metodlarına keçirilməsi, çox iri təsərrüfatların yaradılması, dövlət müəssisələri haqqında qanunlara təkrar düzəlişlər edilməsi kənd təsərrüfatına əsaslı vəsait qoyuluşunun artırılması və s. tədbirlər məsələnin mahiyyətini tam dəyişə bilmədi. Hadisələrin reallığı mövcud istehsal münasibətlərinin kökündən dəyişməsinə zəmin yaratdı və nəticədə ölkədə radikal addımlar atılaraq aqrar islahatlar aparıldı. Torpaq onun istifadəçilərinə paylandı. Bu yolla özəl təsərrüfatların inkişafına şərait yaradıldı. Bütün bunlar ölkədə təsərrüfat mexanizminin yeni prinsiplərlə inkişaf etdiyinə əyani göstəricisidir. Hazırda ölkədə çoxukladlı təsərrüfat mexanizmi formalaşmışdır.

Cəmiyyətin bütün inkişaf mərhələlərində, istehsal münasibətlərinin hansı forma daşmasından asılı olmayaraq istehsal resursları olmadan maddi sərvətlər əldə etmək olmaz. Kənd təsərrüfatında torpaq, su, əmək ehtiyatları, əsas fondlar və material dövriyyə vəsaitlərinin məcmusu istehsal resursları adlanır. "Resurs" vəsait, ehtiyat, mənbə, vasitə, çarə, üsul mənalarını daşıyır və "RESURSE" fransız sözündən

götürülüb. Sözün geniş mənasında "resurs" dedikdə maddi nemətlər, təbii sərvətlər, habelə, istehsal və istehlak prosesində iştirak edən insanlar başa düşülür.

Kənd təsərrüfatının istehsal resursları öz mahiyyəti etibarilə təbii və iqtisadi resurslardan ibarətdir. Təbii resurslara əhalinin kənd təsərrüfatı məhsullarına tələbatını ödəməkdən ötrü zəruri olan təbii mənbələr və onların komponentləri daxildir. Təbii resurslara torpaq, su, meşə, bitki və heyvanat aləmi və s. aiddir.

İnsan cəmiyyəti inkişaf etdikcə o, təbii resursları daha çox mənimsəməyə cəhd göstərir.

İqtisadi resurslara iqtisadi potensialın əsas elementləri daxil edilir. İqtisadi resurslar istehsal prosesinin mümkünlüyünün ya vasitəsi, ya da mənbəyidir.

İqtisadi resurslar da öz növbəsində maddi, əmək və maliyyə resurslarına bölünür.

Maddi resurslar təkrar istehsal prosesində cəmiyyətin malik olduğu və istifadə etdiyi əmək predmetləri və vasitələrinin məcmusudur.

İstehsala münasibətinə görə resurslar fəaliyyətdə olan və potensial resurslar kimi iki qrupa bölünür. Təsərrüfat dövriyyəsində istifadə edilən resursların aktiv hissəsi işlək fəaliyyətdə olan resurslardır. Potensial resurslar isə aşkarlanmış, lakin istehsal prosesinə hələlik cəlb edilməmişlərdir.

İstifadə xarakterinə (xüsusiyyətinə) görə resurslar istehsal və qeyri istehsal resurslarına bölünür. İstehsal resursları istehsal sferasında istifadə olunur. İstehsal resurslarının tərkibinə əmək, material və torpaq resursları daxildir. Maddi resurslara isə əmək predmetləri və vasitələrini təmsil edən istehsal vasitələri daxildir. Əmək resursları dedikdə əmək qabiliyyətli insanların məcmusu başa düşülür.

Kənd təsərrüfatında resurslar bir sıra xüsusiyyətlərə malikdir: maddi-texniki resurslar bəbii şəraitin təsirinə məruz qalır; maddi-texniki resursların səmərəliliyi mövsümdən xeyli dərəcədə asılıdır; maddi-texniki resursların struktur həcmi ölkənin zonalarına görə dəyişir. Bitki və heyvanlar da maddi-texniki resursları təmsil edir; maddi-texniki resurslardan səmərəli istifadə edilməsi aqrar-sənaye kompleksinin bütün infrastruktur sahələrinin fəaliyyətindən asılıdır.

Hazırda kənd təsərrüfatının maddi-texniki resurslarla təminatı normativ tələblərə cavab vermir. İstifadə edilən mövcud texniki vasitələrin bir qismi mənəvi və fiziki baxımdan köhnəlib. Mövcud köhnə texnika ilə aparılan işlər keyfiyyətsiz olduğundan xeyli itkilərə yol verilir. Ümumiyyətlə, maddi-texniki bazanın əzifliyi nəticəsində bitkiçilik sahəsində orta hesabla ildə ən azı 30-40 milyon manatlıq məhsul itkisinə yol verilir (2).

Torpaq kənd təsərrüfatında başlıca istehsal vasitəsidir. Torpaq bütün maddi nemətlər istehsalının əsasıdır. Torpaqsız heç bir istehsal prosesi mümkün deyildir. K.Marks əmtəələrdəki əməyin ikili

xarakterindən bəhs edərək yazmışdır: “Deməli, əmək insanın istehlak etdiyi istehlak dəyərinin, maddi sərvətin yeganə mənbəyi deyildir, əmək sərvətin atası, torpaq anasıdır”.

Kənd təsərrüfatı istehsalı prosesində torpaq başlıca istehsal vasitəsi olmaqla əmək cismi və əmək aləti kimi iştirak edir.

Kənd təsərrüfatında istehsal vasitəsi olan torpaq öz xüsusiyyətləri ilə istehsal vasitələrindən fərqlənir: torpaq təbiətin məhsuludur; torpaq ərazi baxımından məhduddur, onu genişləndirmək və yenidən yaratmaq mümkün deyildir; torpaq başqa (digər) istehsal vasitəsi ilə əvəzlənə bilməz; torpaq sahələri öz keyfiyyəti, relyefi və s. digər əlamətlərinə görə hər yerdə eyni deyildir; torpaq əbədi istehsal vasitəsidir, o heç zaman tükənmir, bütün istehsal vasitələri işləndikcə köhnəlir və nəhayət, təkrar istehsal prosesindən çıxır, torpaq isə daim istehsal prosesində qala bilir və ondan səmərəli istifadə etdikdə isə hətta daha da münbitləşir.

Kənd təsərrüfatının iqtisadiyyatı torpağın münbitliyini konkret tarixi şəraitdə təbii-iqtisadi proseslərin qarşılıqlı təsirinin nəticəsi kimi öyrənərək, onu təbii, süni və iqtisadi münbitliyə ayırır.

Kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqlara əkin yeri, dincə qoyulmuş sahələr, çoxillik əkmələr, biçənlər, örüş və otlaqlar daxil edilir. Bu torpaqlara kənd təsərrüfatına yararlı torpaqlar deyilir. Bataqlıqlar, kolluqlar, su və tikililər altında qalan torpaqlar isə kənd təsərrüfatına yararlı olmayan torpaqlardır.

Torpaqların keyfiyyətinin müxtəlifliyinə görə təsərrüfat fəaliyyətində torpağın qiymətləndirilməsi zərurəti meydana çıxır. Respublikada torpaq qanunvericiliyinin əsaslarına görə torpaq ehtiyatlarından səmərəli istifadə olunmasını təmin etmək üçün torpaqların təbii, təsərrüfat və hüquqi vəziyyəti haqqında etibarlı və zəruri məlumatların məcmusundan ibarət ümumiləşdirməni dövlət kadastrı adı ilə aparmaq nəzərdə tutulur.

Torpaq kadastrı torpağın istehsal vasitəsi kimi təbii keyfiyyətin, onun təsərrüfat və hüquqi vəziyyəti haqqında etibarlı və əsaslandırılmış məlumatların məcmusudur.

Ayrı-ayrı ölkələrdə torpaq resursları həmin ölkələrin sərhədləri ilə, planetdə isə bütün torpaqların səthi ilə müəyyənləşir. Yer kürəsində quruda, torpaqların ümumi sahəsi 149,1 mln. km² olub, yer səthinin 29,2 %-ni təşkil edir. Həmin ərazinin 20 %-i səhralar, o qədər də sabanna və seyrək meşə, 30 %-i meşələr, təqribən $\frac{1}{3}$ hissəsi dağlardır. Quru torpaqların cəmi 10 %-i kənd təsərrüfatına yararlı torpaqlardır.

Azərbaycanın bütün torpağı vahid dövlət torpaq fondunu təşkil edir. Azərbaycan Respublikasının konstitusiyasına əsasən torpaq müstəsna dövlət mülkiyyəti hesab olunur, ümumxalq malı olaraq yalnız istifadəyə verilə bilər.

Azərbaycan Respublikasının ümumi torpaq fondu 86,6 min km², bundan 47,7 min km² kənd təsərrüfatına yararlı torpaqlardır. (2,48) Müqayisə üçün qeyd edək ki, Rusiya 17,1 mln. km², Kanada 9,9 mln. km², Çin 9,6 mln. km², ABŞ 9,36 mln. km² torpaq fonduna malikdir. MDB ölkələrindən Qazaxıstan 2,7 mln. km², Ukrayna 604 min. km², Türkmənistan isə 488 min km² torpaq fonduna malikdir.

“Ümumi torpaq sahəsi” və “kənd təsərrüfatına yararlı torpaq sahəsi” məfhumlarını bir-birindən fərqləndirmək lazımdır. Ümumi torpaq sahəsinin tərkibinə kənd təsərrüfatı müəssisəsinə təhkim edilmiş bütün torpaq sahəsi daxili edilir, kənd təsərrüfatına yararlı torpaq sahəsinə isə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsal edilən sahələr daxil edilir. Onların tərkibinə əkin sahələri, biçənlər, otlaqlar, çoxillik əkmələr, dincə qoyulmuş sahələr aid edilir. Ayrı-ayrı kənd təsərrüfatına yararlı torpaq sahələrinin ümumi torpaq sahəsinə nisbəti torpaq sahəsinin strukturu, ayrı-ayrı torpaq sahələrinin ümumi kənd təsərrüfatına yararlı torpaq sahəsinə faizlə nisbəti isə kənd təsərrüfatına yararlı torpaq sahəsinin strukturu adlanır.

İqtisadi rayonlar üzrə kənd təsərrüfatına yararlı torpaqların strukturu bir-birindən fərqlənir.

İqtisadi qiymətləndirmənin əsasını torpaqların keyfiyyətini səciyyələndirən göstəricilərin konkret təsərrüfat şəraitində istehsalın nəticəsinə təsir göstərmə qabiliyyəti təşkil edir. Torpaqların iqtisadi qiymətləndirilməsi zamanı torpaqların keyfiyyətinin ümumi məhsul, ümumi və xalis gəlir, mənfəət və s. kimi əsas iqtisadi göstəricilərə təsir dərəcəsi müəyyənləşdirilir. (3)

Torpağın iqtisadi qiymətləndirilməsi iki istiqamətdə həyata keçirilir: istehsal vasitəsi kimi ümumi iqtisadi qiymətləndirmə və ayrı-ayrı kənd təsərrüfatı məhsullarının becərilməsinin səmərəliliyi üzrə.

Torpaqların iqtisadi qiymətləndirilməsi işi mərhələli və mürəkkəb olduğu üçün xətəlara yol verməmək məqsədilə kənd təsərrüfatı müəssisələrinin orta iqtisadi göstəriciləri beşillik üzrə götürülür. Təsərrüfatlar üzrə məlumatlar müəyyənləşdirilərkən ümumi məhsulun dəyəri müqayisəli qiymətlə, məsariflər isə faktiki qiymətlə götürülür. Belə olduqda, təsərrüfat fəaliyyətinin nəticəsinə qiymət mexanizminin təsiri nisbətən aradan qalxır.

Təsərrüfat üzrə sahə vahidindən götürülən gəliri orta hesabla müəyyən etdikdə kənd təsərrüfatı müəssisələrinin sahə quruluşunu nəzərə almaq zəruridir. Çünki, torpaqların iqtisadi qiymətləndirilməsində mənfəətin məbləği sahə quruluşundan asılıdır.

Kənd təsərrüfatında torpaqdan istifadənin iqtisadi səmərəliliyi natural və dəyər göstəriciləri sistemi ilə xarakterizə olunur. Bunlar aşağıdakılardır:

- kənd təsərrüfatı bitkilərinin məhsuldarlığı, s/ha;
- 1 ha-ya vəsait qoyuluşu ilə əldə edilən ümumi məhsulun dəyəri, ümumi və xalis gəlir;

- torpaq resurslarına qoyulmuş 100 manatlıq məsariflərin özünü ödəməsi ilə;
- diferensial gəlir, man/ha;
- məhsulun istehsal rentabelliği ilə, %.

Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalını yalnız torpaq resurslarından istifadənin effektivliyini əhəmiyyətli dərəcədə yüksəltmək yolu ilə artırmaq olar. Bu hər zaman öz aktuallığını qoruyub saxlayır. Torpaq resurslarından düzgün istifadə edilməsi, istehsalın iqtisadi səmərəliliyinin yüksəldilməsi də kənd təsərrüfatının intensivləşdirilməsini tələb edir. Kənd təsərrüfatı istehsalının intensiv yolla aparılması da öz növbəsində əlavə maddi və pul qoyuluşunu zəruri edir. Maddi və pul vəsaitləri yeni maşın və texnologiyanın tətbiq edilməsinə, meliorasiya və kimyalaşdırmanın inkişafına, perspektivli bitki növlərinin hibridlərinin, yüksək məhsuldar heyvan cinslərinin əldə edilməsinə yönəldilməlidir. Bütövlükdə bütün bunlar torpaq resurslarından düzgün istifadə edilməni şərtləndirir.

Əmək bəşəriyyətin bütün maddi sərvətlərinin başlıca yaradıcısıdır. Əmək sayəsində insanlar təbiətin bəxş etdiyi predmetləri öz istehlak tələbatlarına uyğun olaraq dəyişdirirlər. Bir sözlə əmək insanın maddi nemətlər istehsalına yönəldilmiş məqsədəuyğun fəaliyyətidir.

F.Engels yazırdı ki, “Əmək... həqiqətən hər cür sərvətin mənbəyidir. Lakin əmək bir də bundan sonsuz dərəcədə böyük bir şeydir. O bütün insan həyatının birinci əsas şərtidir, həm də o dərəcədə belə bir əsas şərt ki, biz müəyyən mənada deməliyik: insanın özünü əmək yaratmışdır”.

Əmək prosesi bir neçə məqamı özündə ehtiva edir. İnsanın məqsədəuyğun fəaliyyətinə yönəlmiş əməyin özü, əmək predmeti, əmək vasitəsi və əməyin nəticəsi istehsal vasitələri olmadan əmək prosesini təsəvvür etmək mümkün olmadığı kimi mənasız olduğu kimi, insan əməyi olmadan da istehsal vasitələri təkbaşına heç nə yarada bilməz.

“Əmək prosesi”nə nisbətən “istehsal prosesi” daha geniş anlamdır. İstehsal prosesi bir sıra əmək prosesləri komplekslərinin bazasında həyata keçirilir.

Elmi-texniki tərəqqinin yüksəlişi əmək vasitələrinin təkmilləşməsinə və istehsal prosesində yeni əmək predmetlərinin cəlb olunmasına şərait yaradır. Lakin, elm və texnikanın son dərəcə inkişafı belə istehsal prosesində əməyin müstəsna (təyinedici) rol oynadığını inkar etdirə bilməz.

Əmək ehtiyatları maddi istehsal resurslarının tərkib hissələrindən biridir. Müəyyən yaş həddinə çatan, biliyə və istehsal vərdislərinə malik olan ictimai istehsalda çalışan əhali kütləsi əmək ehtiyatlarını təşkil edir.

Əmək ehtiyatları kənd təsərrüfatı sahələri üzrə müxtəlif səviyyədə yerləşir. Bu göstərici daim dəyişir. Zaman baxımından sahələr üzrə bu göstəricinin xüsusi çəkisi mütəhərrikdir. Məsələn, 1940-cı ildə iqtisadiyyatda çalışan işçilərin 54 %-i kənd təsərrüfatının (meşə təsərrüfatı daxil edilməklə) payına düşürdüsə, 2014-cü ildə respublikamızda bu göstərici 36,8 % olmuşdur. 2013-cü ildə isə bu göstərici 37,1% təşkil edib.

Əmək ehtiyatlarından səmərəli istifadə edilməsi cəmiyyətin inkişafının əsas şərtlərindəndir.

İctimai istehsalın iqtisadi əsasını əmək alətləri və əmək cisimlərinin məcmusundan ibarət olan istehsal vasitələri təşkil edir. İstehsal vasitələrinin pul ilə ifadəsinə istehsal fondları deyilir. Kənd təsərrüfatında başlıca istehsal vasitəsi hesab olunan torpağın pul ifadəsində dəyəri olmadığına görə ölkəmizdə torpaq istehsal fondlarının tərkibinə daxil edilmir.

İqtisadiyyatın başqa sahələrində olduğu kimi, kənd təsərrüfatı müəssisələrinin də fondları fasiləsiz hərəkət edir. Onlar istehsal vasitəsi kimi iş qüvvəsi ilə birləşərək istehsal prosesinə daxil olub əmək vasitəsilə öz dəyərini istehsal olunan məhsulun üzərinə keçirir. Burada o, canlı əməyin yaratdığı dəyərlə birləşib, istehsal olunan məhsulun bütövlükdə dəyərinin formalaşmasında iştirak edir.

Məhsulun satışı prosesində fondların dəyərinin bir hissəsi reallaşaraq əmtəlik formadan pul formasına keçir və yenidən istehsal vasitələrinə alınmasına sərf olunur. Fondların daim təkrarlanan bu qaydada dövrünə fondların dövr etməsi deyilir.

Təyinatına görə fondlar istehsal və qeyri-istehsal xarakterli olurlar. Əsas istehsal fondları istehsal prosesində uzun müddət iştirak edib bir neçə istehsal tsiklində öz natural formasını saxlayan və tədricən köhnələn vasitələrə deyilir. Əsas fondların bir qrupu (texniki, istehsal vasitələri, məhsuldar heyvanlar, istixana və parniklər, meliorasiya qurğuları, çoxillik əkinlər və s.). Bilavasitə texnoloji proseslərdə iştirak edir; digər qrupu (istehsal təyinatlı müxtəlif tikililər və s.) isə məhsul istehsalına şərait yaradır.

Əsas qeyri istehsal fondları kənd təsərrüfatında kənd təsərrüfatı təyinatlı əsas istehsal fondlarına və qeyri kənd təsərrüfatı təyinatlı əsas istehsal fondlarına bölünür.

Dövriyyə istehsal fondları bir istehsal tsiklində iştirak edir, öz ilk maddi formasını saxlamır və dəyərini istehsal olunmuş məhsulun (toxum, yem, yanacaq və sürtkü materialları, xəstəlik və ziyanvericilərə qarşı işlədilən kimyəvi dərmanlar, gübrələr və s.) üzərinə bütünlüklə keçirir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycanın Kənd Təsərrüfatı. 2015, statistik məcmuə, 671 s. 2. “2008-2015-ci illərdə əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı”. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2008-ci il 25 avqust tarixli Sərəncamı ilə

Роль и место сельского хозяйства в развитии национальной экономики

А. Н. Джавадов

В статье сельское хозяйство характеризуется как важная область национальной экономики, показываются отличительные качества от других отраслей, роль в обеспечении продовольственной безопасности, а также отражены другие вопросы.

Ключевые слова: сельское хозяйство, агропромышленный комплекс, валовой внутренний продукт (ВВП), продовольственная безопасность, почва, вода, сфера.

Role and place of agriculture in development of national economy

A. N. Cavadov

In article the agriculture is characterized as important area of national economy, distinctive qualities from other branches are shown, a role in ensuring food security, and also other questions are reflected.

Key words: agriculture, agro-industrial complex, gross internal product (GIP), food security, soil, water, sphere.

